

⁸ Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность. – М., 1976. – С. 15-18.

⁹ Слободчиков Н. А. О позитивном содержании юридической ответственности // Юридическая ответственность: проблемы теории и практики: Сб. науч. тр. / Под ред. В. А. Кучинского и Э. А. Саркисовой. – Минск, 1996. – С. 28-34.

¹⁰ Наливайко Л. Р. Конституційно-правова відповідальність: питання теорії та практики. Дис. ...к.ю.н. – К. 2000. – С. 180.

¹¹ Лазарев В. В. и Липень С. В. Теория государства и права: Учебник для вузов. – 2-е изд., – М.: Спартак, 2000. – С. 408.

¹² Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. – С. 430.

¹³ Самощенко И. С., Фарукишин М. Х. Ответственность по советскому законодательству. – М., 1971. – С. 43-44.

¹⁴ Собчак А. А. О некоторых спорных вопросах общей теории юридической ответственности // Правоведение. – 1968. – № 1.

¹⁵ Иоффе О. С. Обязательственное право. – М., 1975. – С. 95; Иоффе О. С., Шаргородский М. Д. Вопросы теории права. – М., 1961. – С. 314.

¹⁶ Лейст О. Э. Санкции в советском праве. – М., 1962. – С. 11.

¹⁷ Лазарев В. В., Липень С. В. Теория государства и права: Учебник для вузов. – 2-е изд., – М.: Спартак, 2000. – С. 402.

Резюме

Відповідальність за своїм змістом – широке поняття. На жаль, дотепер досить повно не висвітлений термін відповідальності, його сутність та види, хоча і застосовується у багатьох монографічних роботах та статейних викладах. Особливе значення має застосування категорії «юридична відповідальність», оскільки без належної системи юридичної відповідальності право стає безсиллим. У даній статті автор спробує розкрити та дослідити під різними кутами зору цю проблематику.

Ключові слова: відповідальність, юридична відповідальність, соціальна відповідальність, позитивна та негативна юридична відповідальність, зміст юридичної відповідальності, санкція за правопорушення.

Резюме

Ответственность по своему содержанию – обширное понятие. К сожалению, до сих пор достаточно полно не освещён термин ответственности, его суть и виды, хотя и используется во многих монографических работах и статейном изложении. Особое значение имеет использование категории «юридическая ответственность», т.к. без должной системы юридической ответственности право становится бессильным. В данной статье автор предпринимает попытку раскрыть и изучить с разных сторон эту проблематику.

Ключевые слова: ответственность, юридическая ответственность, социальная ответственность, позитивная и негативная юридическая ответственность, суть юридической ответственности, санкция за правонарушение.

Summary

The notion «responsibility» has a wide meaning. The term «responsibility» its essence and kinds aren't thrown light upon, but they are used in many monographs and articles. The category «legal liability» has special importance, because the law is powerless without the necessary system of legal responsibility. This article is devoted to the research of this problem from different points of view.

Key words: responsibility, legal liability, social responsibility, positive and negative responsibility, essence of responsibility, sanction for offence.

Отримано 3.03.2010

М. М. БЕДРІЙ

Мар'ян Миронович Бедрій, аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка

УСТАЛЕНІ ЮРИДИЧНІ ФОРМУЛЮВАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ КОПНОМУ СУДОЧИНСТВІ (XIV-XVIII ст.)

Правовий розвиток України в сучасних умовах вимагає об'єктивного вивчення та узагальнення національного правового досвіду. Цей досвід повинен бути основою та ідеологічним орієнтиром для вдосконалення чинного законодавства. З огляду на представлені міркування важливим завданням історико-правової науки є вивчення історії українського звичаєвого права.

Одним із основних інститутів українського звичаєвого права був копний суд, назва якого походить від давньоруського дієслова «копити» – збирати, збиратися. Копний суд був громадським юрисдикційним органом сусідського об'єднання сільських територіальних громад, який здійснював судочинство у цивільних і кримінальних справах, розслідування злочинів, примирення винного з потерпілим та виконував свої рішення на українських і білоруських землях у XIV–XVIII ст. на підставі норм звичаєвого права, що ґрунтувались на національних і релігійних особливостях цих народів і визнавались органами державної влади Польського Королівства, Великого князівства Литовського, Речі Посполитої та Гетьманщини.

Документи, що зберегли до наших часів відомості про діяльність українських копних судів, свідчать, що не тільки судді (що само собою зрозуміло), але й сторони та громада на суді під час процесу виявляли досконале знання українського звичаєвого права; сторони у процесі часто цитували правові звичаєві норми, переказуючи їх зміст у стислих реченнях. Шляхом постійного вживання протягом довгого проміжку часу ці речення перетворилися в стислі, але змістовні та красномовні формулювання, в яких викристалізувалися основні принципи звичаєвого права й народної правосвідомості. Ці юридичні формулювання увійшли згодом до загального вжитку українського народу та стали народними приказками¹.

Таким чином, в українському копному судочинстві формувалась спеціальна юридична термінологія, а також розвивалась судова риторика. Словесні юридичні формулювання були своєрідними мовними засобами, за допомогою яких суб'єкти копного судочинства спілкувались між собою на засіданні, проводили судові дебати та доводили свою позицію по справі. Отже, можна провести умовний поділ цих формулювань на дві групи: репліки під час судових дебатів, звернень і промов (формулювання-репліки); норми українського звичаєвого права, якими оперували на засіданні копного суду (формулювання-норми) .

Формулювання-репліки мали, насамперед, процесуальне значення, оскільки з їх допомогою копне судочинство набувало особливої форми, яка відповідала звичаєво-правовим засадам усності, гласності та динамічності судового процесу. Внаслідок практики копних судів утворювались усталені формулювання-репліки, що було свідченням становлення та розвитку судової риторики в українському звичаєвому праві. Тому значний інтерес становить дослідження цих формулювань. На деякі з них необхідно звернути особливу увагу:

1. *«Хай знають пани копники!»*. Ця репліка була типовим зверненням учасника судового засідання до складу копного суду. Так, у 1629 р. в с. Липляни Овруцького повіту потерпілі у кримінальній справі про крадіжку Опанас Омелянович і Мишко Кононович звертались до копного суду: *«Хай знають пани копники! Неодноразово від кількох років діються нам шкоди у викраденнях злодійським способом бджіл...»*². У сучасній Українській державі загальноприйнятим зверненням до судді є *«Ваша честь»* або *«Високий суд»*. Так, відповідні звернення передбачені у ч. 14 ст. 2 регламенту Пленуму Верховного Суду України.

2. *«Ані я тобі перекосив, ані я тобі переорав»*. Дослівно це звичаєво-правове формулювання означало: *«Я нічим перед тобою не винен»*. Копний суд, як правило, звертався до підсудного з пропозицією визнати свою вину. Якщо підсудний не вважав себе винним і був готовий це доводити, то він здійснював відвідну заяву у вигляді згаданого формулювання. Цілком зрозуміло, що цей вислів утворився внаслідок практики копних судів у справах про заподіяння польової шкоди, а потім поширився на інші категорії справ, набувши певної універсальності. У Прикарпатті це звичаєво-правове формулювання використовувалось навіть у другій половині XIX ст.³.

3. *«Копна переможе і попа»*⁴. Наведене українське народне прислів'я утворилось внаслідок практики копних судів. У ньому зосереджено принцип рівноправності усіх людей перед копним судом, який не визнавав станового поділу суспільства, здійснюючи судочинство щодо усіх суспільних груп. Очевидно, відповідні юридичне формулювання використовувалось як відповідь на заяву відповідача (підсудного) про те, що він не підлягає юрисдикції копного суду у зв'язку з приналежністю до привілейованого суспільного стану (шляхти чи духовенства). Так, 6 березня 1568 р. у с. Любча Луцького повіту копний суд прийняв рішення у кримінальній справі про крадіжку, за яким були засуджені до смертної кари любецький урядник Ян Нетецький, його дружина Анна, а також Лаврик із Богушівки⁵.

4. *«Що серце ховає, лице промовляє»*⁶. Очевидно, це висловлювання використовувалось у процесі доказування сторонами копного судочинства своєї правоти, адже рухомі речові докази мали загальну назву *«лице»* та повинні були доставлятися потерпілим безпосередньо на засідання копного суду. *«Лице»* відігравало значну роль в українському звичаєвому праві, адже воно було не тільки важливим доказом, а й посилювало кримінальну відповідальність засудженого злочинця. Злодія, якого ловили з *«лицем»*, тобто з краденим майном, зазвичай копний суд засуджував до смертної кари⁷. Це було зумовлено великим значенням речових доказів у копному судочинстві.

5. *«Земля нехай підо мною розступиться!»*. Наведене речення було типовою присягою учасника копного судочинства під час подання ним свідчень, адже поряд із християнськими присягами продовжували застосовуватись окремі поганські присяги. Згадана присяга мала язичницький зміст і походила з найдавніших часів та судової практики додержавних общинних судів і вервних судів. Присягаючись, землю цілували чи навіть їли її. Вважалось, що земля не пробачить обману, тому покарає винуватця⁸. Крім того, дане юридичне формулювання надавало більшої переконливості судовій промові учасника копного судочинства під час судових дебатів.

6. *«Коли ти кажеш, що межа іде туди, то відійди межу під дерном»*. Це був виклик на давню ордалію *«ходіння під дерном»*, яка застосовувалась для визначення межі земельної ділянки та зберігалась у карпатських селах Галичини до кінця XIX ст. Коли викликаний відмовлявся, то програвав справу у копному суді. Якщо він погоджувався, то викопував шмат землі з травою (*«дерн»*), клав собі його на голову та повз навколішки по тому шляху, який, на його думку, був межею земельної ділянки⁹.

7. *«Правда не втоне в воді, не згорить в огні»*¹⁰. Представлена народна приказка утворилась внаслідок використання цієї фрази у копному судочинстві в значенні юридичного формулювання, яке мотивувало необхідність проведення ордалій, тобто випробування вогнем і водою. Так, у 1615 р. в с. Магуни Брацлавського повіту копний суд під час розгляду кримінальної справи про чари здійснював щодо підсудних ордалію ви-

пробування водою¹¹. У 1564 р. в одному із сіл Луцького повіту копний суд здійснював випробування вогнем щодо Степана Велицького¹².

8. «Держи хліб на обід, а слово – на одвіт»¹³. «Одвіт», «одказ» чи «вивід» був відповіддю жителів копного округу на питання, які їм задавали копні судді чи потерпілий під час слідства. Так, у 1600 р. в с. Горбачевичі Пінського повіту потерпілий Антін Горбачевський на засіданні копного суду заявив: «водлуг звичаю копного панове Горбачевкїї і поліку, і вивід, де хто ночував, здали»¹⁴.

9. «Видай винного, хоч би й батько був чи матір». Представлене юридичне формулювання у копному судочинстві було відповіддю учасників копного суду на питання свідка чи експерта про те, чи хочуть вони, щоб він показав їм винного у вчиненні злочину. Так було на засіданні копного суду в с. Обухівка Стародубського полку в 1745 р., коли знахар І. Мирошник запитував учасників копи, чи показати їм відьму. У відповідь він почув саме цей вислів¹⁵.

10. «Відомо всій околиці, що це земля моїх людей»¹⁶. Наведене формулювання застосовував феодал під час промови на засіданні державного суду, посилаючись на рішення копного суду у земельному спорі. Під «околицею», як і в Судебнику Казимира IV Ягелона 1468 р., мались на увазі жителі копного округу¹⁷. Феодалу було вигідно захищати право власності своїх підданих від сторонніх посягань, оскільки від цього залежали його прибутки. Так, у 1661 р. копний суд у складі шляхтича Станіслава Ізбицького, кількох інших шляхтичів і великої кількості селян проводив слідство у деяких селах Берестейського повіту в справі про викрадення гречки селянина Мартина Потіки¹⁸.

Формулювання-норми мали як процесуальний, так і матеріальний характер. У цих висловах відображались норми українського звичаєвого права, яких цитували учасники копного судочинства, аргументуючи свою позицію по справі. Дана група усталених юридичних формулювань не менш важлива, ніж попередня, оскільки за їх допомогою можна дослідити, яких форм і змісту набували правові звичаї на українських землях у XIV–XVIII ст. Отже, розглянемо декілька таких формулювань.

1. «Невихід завжди платить шкodu»¹⁹. Цей вислів є своєрідним формулюванням української звичаєво-правової норми, за якою відсутність на засіданні копного суду особи, яка повинна була брати участь у ньому, була підставою для визнання її винною у вчиненні злочину, справу про який розглядав у той час копний суд. Так, 20 квітня 1608 р. у Пузівському лісі Володимирського повіту відбулось засідання копного суду у справі про викрадення меду та спалення сосни. Підозра впала на шляхтичів Василю Вербську, Семена Русальського, Мартина Андрузького та Павла Дахновича, а також жителів сіл Вербне та Вохновичі, оскільки вони не взяли участь у засіданні копного суду. Тому копний суд прийняв рішення, яким визнав цих суб'єктів винними у вчиненні злочину, а також зобов'язав їх відшкодувати збитки потерпілій Аврамї Пузовській²⁰.

2. «Бортницького злодія не ведуть на право міське, але самі вотчичі судять». За допомогою цього юридичного формулювання суб'єкт судового процесу аргументував підвідомчість справ про розкрадання пасік копним судам. Серед документів, що висвітлюють діяльність копних судів на українських землях, збереглось чимало таких, у яких йдеться про вирішення копними судами справ про знищення пасік, підпал бортної сошни, крадіжки вуликів, меду, бджіл тощо. Тому можна зробити висновок, що ці категорії справ належали до компетенції копних судів. Так, наведене юридичне формулювання використав Михайл Антіох у 1722 р. на засіданні копного суду в с. Хильчичі Стародубського полку²¹.

3. «Краще один свідок, який бачив, ніж два, які чули»²². Це формулювання демонструє оцінку доказів, зокрема показань свідків, у копних судах. З нього випливає, що більшого значення у копному судочинстві надавалось очевидцям події, а не свідкам, які чули про факт, який стосується справи. Розмежування свідків на ці дві групи відоме вже у Руській Правді, де їх названо відповідно «видоки» та «послухи»²³.

4. «Вижа ніхто пересвідчити не може»²⁴. Державна влада не лише здійснювала нагляд за тим, щоб копні суди розглядали справи, але й прагнула контролювати хід кожної копи, делегуючи на засідання копних судів своїх представників. До 1566 р. такими представниками були вижі, а після прийняття Другого Литовського статуту ними стали возні²⁵. Отже, за допомогою наведеного юридичного формулювання сторона спору чи безпосередньо копний суд мотивував необхідність участі вижа в засіданні, адже ця посадова особа звітувала в державному суді про рішення копного суду, тому в разі необхідності забезпечення його виконання здійснювала держава.

5. «Добре слово варте завдатку»²⁶. Якщо на стадії «великої копи» виникали певні труднощі в процесі встановлення істини, копний суд був уповноважений перенести розгляд справи на інший час. Водночас із перенесенням розгляду підсудного поміщали у в'язницю чи віддавали на поруки. Копний суд рідко вдавався до арешту як до запобіжного заходу, а найчастіше передавав підсудного на поруки його феодалу чи сільській громаді, які повинні були внести велику суму застави: від 100 до 1000 кіп грошей²⁷. Проте, як випливає з вищеведеного формулювання, слова людини, яку поважала громада, було достатньо для встановлення поруки, тому застава не сплачувалась. Так, у 1629 р. на засіданні копного суду в с. Липляни Овруцького повіту Данило Пашинський поручився за Яцька Каленського, обіцяючи на третю копу його доставити²⁸.

6. «Винного двома батогами не б'ють»²⁹. Дане формулювання відповідає давньоримському принципу «*non bis in idem*», що означає у перекладі з латинської мови «не двічі за одне», а також ч. 3 ст. 2 чинного Кримінального кодексу України, яка передбачає: «Ніхто не може бути притягнений до кримінальної відповідальності за той самий злочин більше одного разу». Отже, українське звичаєве право забороняло двічі карати особу за один злочин, що відповідає сучасним уявленням про кримінально-правову відповідальність.

7. «Коли ти за злодієм тягнеш, то ти й сам злодій». Із наведеного формулювання випливає, що особи, які намагались приховати злочин або захищати підсудних, завідомо винних, несли кримінальну відповідальність. Цей вислів використовувався, як правило, потерпілим, щоб уникнути захисту підсудного іншими особами. Очевидно, така заява повинна була усунути бажання присутніх на засіданні копного суду осіб захищати винного, а також надавати неправдиві свідчення, щоб відвести від нього підозру. Так, вона пролунала на засіданні копного суду в с. Хильчичі Стародубського полку в 1722 р.³⁰

8. «*Что без пригоди кого спалить, той сам вогню гідний*»³¹. Варто відзначити, що це юридичне формулювання було порівняно новим, оскільки у Київській Русі та Галицько-Волинській державі вервні суди до підпалювачів чужого майна не застосовували смертної кари. За цей злочин ст. 83 Розширеної редакції Руської Правди передбачала покарання у формі потоку та пограбування³². Спалення на вогнищі як смертна кара у копному судочинстві застосовувалась, як правило, щодо чарівників і відьом³³. Згодом її почали застосовувати також і стосовно підпалючів, що отримало вираження у наведеному юридичному формулюванні.

9. «*За ґрунтом і право іде*»³⁴. Дане юридичне формулювання було аргументом у цивільних спорах, коли встановлювалось право власності на урожай. Воно означало, що власник земельної ділянки був власником рослин, які на ній росли. Цікаво, що це положення відповідає чинному законодавству України, адже відповідно до ч. 2 ст. 189 Цивільного кодексу України продукція, плоди та доходи належать власникові речі, якщо інше не встановлено законом або договором.

10. «*Що судді межі ними знайдуть, того мають терпіти*».³⁵ Дане юридичне формулювання використовувалась при виконанні рішення копного суду та означало принцип обов'язковості цього рішення. Щоправда, цей принцип не завжди чітко дотримувався, оскільки інколи впливові феодали перешкоджали виконанню рішення копного суду. Так, у 1594 р. копний суд у с. Скалине Кременецького повіту розглядав справу про кілька крадіжок, вчинених жителями с. Краселка. Проте власник цього села Филіон Ласко не привів своїх селян на копу і сам не з'явився. Тоді представники с. Шепетівка, які також були присутні на засіданні, свідчили, що три роки тому вони гнали слід, який привів їх до села Краселка, зокрема до дому Ф. Ласка, але він прогнав їх і сліди знищив³⁶.

Таким чином, необхідно зазначити, що учасники копного судочинства доволі рідко посилались під час судових промов на статті законодавчих актів, а значно частіше опирались на норми українського звичаєвого права. Оскільки ці норми не мали письмової форми, тому їх запам'ятовуванню сприяло те, що вони набирали зручного та яскравого звучання. Внаслідок цього вони ставали усталеними й узгодженими словесними юридичними формулюваннями, які знали більшість населення українських земель та мали змогу їх безперешкодно застосувати, захищаючи свої права на засіданнях копних судів.

¹ Яковлів А. Українське право // Українська культура. Лекції за ред. Д. Антоновича. – К.: Либідь, 1993. – С. 234-235.

² Архив Юго-Западной России, издаваемый временною комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевскомъ, Подольскомъ и Волынскомъ генераль-губернаторѣ. – Часть четвертая. Акты о происхождении шляхетскихъ родовъ въ Юго-Западной России. – Томъ 1. – Киевъ, 1867. – С. 78.

³ Охримович В. Знадоби до пізнання народніх звичайів та поглядів правних // Житє і слово. – Том 3. – Львів, 1895. – С. 400.

⁴ Українські народні прислів'я та приказки. Дожовтневий період / Упор. В. Бобкова, Й. Багмут, А. Багмут. – Київ, 1963. – С. 223.

⁵ Архив Юго-Западной России, издаваемый временною комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевскомъ, Подольскомъ и Волынскомъ генераль-губернаторѣ. – Часть шестая. Акты объ экономическихъ и юридическихъ отношеніяхъ крестьянъ въ XVI – XVIII вѣкѣ (1498 – 1795). – Томъ 1. – Киевъ, 1876. – С. 59.

⁶ Молдован В. В. Риторика: загальна та судова. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – С. 272.

⁷ Падох Я. Суди й судовий процес старої України. – Нью-Йорк, Париж, Сідней, Торонто, Львів, 1990. – С. 89.

⁸ Ковальова С. Г. Земля як символ у руських правових обрядах // Земля і земельні відносини в історії права, держави і юридичної думки. Матеріали XX Міжнародної історико-правової конференції 25-28 вересня 2008 р., м. Судак. – Сімферополь: ДІАЙП, 2009. – С. 213.

⁹ Охримович В. Знадоби до пізнання народніх звичайів та поглядів правних // Житє і слово. – Том 3. – Львів, 1895. – С. 400.

¹⁰ Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О. В. Марковича та інших / Уклад М. Номис. – К.: Либідь, 1993. – С. 310.

¹¹ Спрогисъ И. Я. Народный судъ литвиновъ надъ колдунами (чародѣями) 1615 года. – Витебскъ, 1896. – С. 5.

¹² Черкаський І. Громадський (копний) суд на Україні-Русі XVI-XVIII в. в. // Праці комісії для виучування історії західно-руського та українського права. – Випуск 5. – Київ, 1928. – С. 476.

¹³ Молдован В. В. Риторика: загальна та судова. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – С. 269.

¹⁴ Черкаський І. Громадський (копний) суд на Україні-Русі XVI-XVIII в. в. // Праці комісії для виучування історії західно-руського та українського права. – Випуск 5. – Київ, 1928. – С. 287.

¹⁵ Горбань М. Копний суд над відьмою // Червоний шлях. – 1925. – № 8. – Харків, 1925. – С. 147.

¹⁶ Леонтович Ф. И. Областные суды въ Великомъ княжествѣ Литовскомъ (окончаніе) // Журналь министерства юстиціи. – 1910. – № 10. – С.-Петербургъ, 1910. – С. 100.

- ¹⁷ Яковлів А. До питання про генезу копних судів на Україні // *Життя і право*. – 1928. – Число 2. – Львів, 1928. – С. 10.
- ¹⁸ Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссією. / Предсѣдатель Ю. О. Крачковскій. – Томъ XVIII. Акты о копныхъ судахъ. – Вильна, 1891. – С. 417.
- ¹⁹ Яковлів А. Українське право // *Українська культура*. Лекції за ред. Д. Антоновича. – К.: Либідь, 1993. – С. 235.
- ²⁰ Центральний державний історичний архів України у м. Києві. – Фонд 28 (Володимирський греський суд). – Опис 1. – справа 40. – Арк. 286.
- ²¹ Ефименко А. Я. Южная Русь. – Томъ 1. – Санкт-Петербургъ, 1905. – С. 313.
- ²² Прислів'я та приказки. Взаємини між людьми / Упоряд. М. Пазяк. – К.: Наукова думка, 1991. – С. 248.
- ²³ Юшков С. В. История государства и права СССР. – Том 1. – Москва, 1961. – С. 129.
- ²⁴ Яковлів А. Українське право // *Українська культура*. Лекції за ред. Д. Антоновича. – К.: Либідь, 1993. – С. 235.
- ²⁵ Гурбик А. Копні суди на українських землях в XIV–XVI ст. // *Український історичний журнал*. – 1990. – № 10. – Київ, 1990. – С. 114.
- ²⁶ Українські народні прислів'я та приказки. Дожовтневий період / Упор. В. Бобкова, Й. Багмут, А. Багмут. – Київ, 1963. – С. 301.
- ²⁷ Ефименко А. Я. Южная Русь. – Томъ 1. – Санкт-Петербургъ, 1905. – С. 353.
- ²⁸ Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый временною комиссією для разбора древнихъ актовъ, височайше учрежденною при Киевскомъ, Подольскомъ и Волынскомъ генераль-губернаторѣ. – Часть четвертая. Акты о происхожденіи шляхетскихъ родовъ въ Юго-Западной Россіи. – Томъ 1. – Киевъ, 1867. – С. 86.
- ²⁹ Яковлів А. Українське право // *Українська культура*. Лекції за ред. Д. Антоновича. – К.: Либідь, 1993. – С. 236.
- ³⁰ Центральний державний історичний архів України у м. Києві. – Фонд 51 (Генеральна військова канцелярія). – Опис 3. – Од. зб. 952. – Арк. 4.
- ³¹ Борисенюк С. Самосуди над карними злочинцями в 1917 році // *Праці комісії для вивчення звичаєвого права України*. – Випуск 3. – Київ, 1928. – С. 232.
- ³² Хрестоматія з історії держави і права України / Упоряд.: А. С. Чайковський, О. Л. Копиленко та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – С. 32.
- ³³ Щербицькій О. В. Суды въ бывшемъ Великомъ княжестве Литовскомъ. – Вильна, 1912. – С. 27.
- ³⁴ Сироткін В. Звичаєве право // [Електронний ресурс] Режим доступу: etno.us.org.ua/mynuvshyna/r14.html
- ³⁵ Яковлів А. Українське право // *Українська культура*. Лекції за ред. Д. Антоновича. – К.: Либідь, 1993. – С. 235.
- ³⁶ Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый временною комиссією для разбора древнихъ актовъ, височайше учрежденною при Киевскомъ, Подольскомъ и Волынскомъ генераль-губернаторѣ. – Часть шестая. Акты объ экономическихъ и юридическихъ отношеніяхъ крестьянъ въ XVI–XVIII (1498–1795). – Томъ 1. – Киевъ, 1876. – С. 241–243.

Резюме

У статті проаналізовані усталені юридичні формулювання українського звичаєвого права, які застосовувались суб'єктами копного судочинства. Визначено їх правове значення і співставлено з практикою копних судів на українських землях в XIV–XVIII ст.

Ключові слова: копний суд, усталені юридичні формулювання, норма звичаєвого права.

Резюме

В статье проанализированы устоявшиеся юридические формулирования украинского обычного права, которые применялись субъектами копного судопроизводства. Определено их правовое значение и сопоставлено с практикой копных судов на украинских землях в XIV–XVIII в.в.

Ключевые слова: копный суд, устоявшиеся юридические формулирования, норма обычного права.

Summary

Withstand legal formulations of the Ukrainian customary law, which was used the subjects of the «kopa» proceedings, are analysed in the article. Their legal value is set and it is compared with practice of «kopa» courts on Ukrainian lands in XIV–XVIII centuries.

Key words: «kopa» court, withstand legal formulations, norm of custom law.

Отримано 15.01. 2010